

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת במדבר ויום ירושלים, תשע"א
מספר 916

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

זוהר המזרח

אחד הנושאים המרכזיים בפרשתנו הוא סדר המחנות במדבר. לאחר שהתורה מונה את בני ישראל מבין עשרים שנה ומעלה (פרק א'), בא תיאור סדר חנייתם ונסיעתם של שבטי ישראל (פרק ב'). ראשונה מתוארים החונים בצד מזרח, ומתברר שלפאת מזרח יש ייחוד וחשיבות. הם שהובילו בעת המסע והם היו הראשונים לחנות. בצד מזרח חנה שבט יהודה (עם יששכר וזבולון) ולידו משה ואהרון ומשפחות גרשון ומררי שחנו במזרח במחנה לווייה. בדרום חנה ראובן (ועמו שמעון וגד) ולצדו משפחות קהת. אפרים חנה בצד מערב (ועליו מנשה ובנימין) ודן (עם אשר ונפתלי) כמאסף בצד צפון.

סדר המסע והחנייה תואם את מסע הלווייה של יעקב, ושניהם תואמים דגם עליון של גרמי השמים. על פי מדרש הגדול (במדבר ב, ב):

כשאמר הקב"ה לאברהם "הַבֶּט-נָא הַשָּׁמַיְמָה" (בר' טו:ה), הראה לו הקב"ה, עגלה באמצע ושנים עשר מזלות, כוכבים לה... ואמר לו זה סימן לבניך שעתידין להיות ארבעה דגלים שלושה מכל צד והארון באמצע. ואף יעקב אביהם רמז להם בשעה שצנן לשאת ארון שלו לארץ ישראל... יהודה, יששכר וזבולון יטענו מן המזרח. ראובן, שמעון וגד יהיו טוענין מן הדרום. אפרים, מנשה ובנימין מן המערב. דן, אשר ונפתלי מן הצפון... אם עשיתם לי, אתם עתידין לעשות כן ארבעה דגלים והקב"ה משרה שכינתו ביניכם וכן עשו... ולמה היו על הטכס הזה מרובעים, שהם כנגד ארבע פינות העולם.

הדגם שבו הקיפו בני יעקב את ארון אביהם על פי צוואת יעקב, מנע מחלוקת ביניהם בדבר מקומו של כל שבט: יהודה המוביל הוא מלך גיבור ומנהיג השבטים המשתלב ומתאזן על ידי שבטו. ברוח שבדגלו יששכר שעליו נאמר "יִזְדְּעֵי בִּינָה" (דה"א יב:לג), וזבולון "מְשָׁכִים בְּשֶׁבֶט סִפֹּר" (שופ' ה:יד) "יושבין ממול משה לפי שהיו חכמים". בחנייתם במדבר העלית במזרח: מחנה משה, אהרון ובניו הכוהנים שומרי פתח המשכן. במערב, כאמור, אפרים, מלך מתחרה ליהודה, והוא כנגדו מרוחק ממנו. מן הדרום קהת אשר לקורח סמוך לראובן, ובעדנה יאמר מצא מין את מינו, וגם כנגד עשו שבדרום, ששניהם איבדו את בכורתם. שבט דן יאה לו להיות מאסף המחנה, כי הוא "נָחַשׁ עַל־דֶּרֶךְ" (בר' מט:יז). ובמדרש הגדול (שם לד) כתוב:

ענן השכינה שהיה... על גבי מחנה הלוויים באמצע... וכיוון שהיה הענן עומד היו הלוויים מעמידים המשכן שם, והשבטים באין וחונים כל אחד ואחד במקומו וענני כבוד שרויין על גביהן... בני גרשון ומררי מקימים את אוהל מועד ומיד בני קהת מכסין את הכלים לתוכו. בטרם המסע "יהיה הענן שעל מחנה יהודה נכפף ומיד הן עומדין ותוקעין ומריעין... ובזו השעה נכנסין אהרון ובניו ומפרקין את המשכן ומכסין כל הכלים שטעונין ככלי ומוסרין הכל ללוויים... בני גרשון ובני מררי נשאי המשכן... הקהתים נשאי המקדש".

משה פעל כמפקד עליון בכפוף לענן:

כשהיה הענן רוצה להסתלק היה משה אומר "קומה ה'" וכל ישראל מתקנין עצמן לנסיעה ותוקעין בחצוצרות. בחניה אותו הענן היה... עומד... ולא היה עמוד השכינה יורד על גבי המשכן עד שיאמר משה "שובה ה'" (שם).

חשיבותו של המזרח מתבטאת בתחומים נוספים:

המזרח הוא חלק ממושנת הרוחות, וממנו נגלית השמש בזריחתה. פאתי הרוחות נוגדות זו לזו במרחק ובאופי האקלימי בגלל השפעת תנועות כדור הארץ ועל פי קווי האורך והרוחב. השמש מפיקה אור וחום שנועדו בעיקר לקיום היקום, כפי שנאמר: "וְזָרְחָה לְכֶם יְרֵאֵי שָׁמַי שְׁמֶשׁ צָדָקָה וּמִרְפָּא בְּכַנְפֶיהָ" (מלאכי ג: כ). בנוכחות האור הצמחים הירוקים מבצעים את תהליכי הפוטוסינתזה ומהווים מקור ליצור מזון. גם טיהור האוויר מפחמן דו חמצני והעשרתו בחמצן מתאפשרים בעזרת האור השופע ממזרח. מעניין שפתחי המקדשים והבמות הקדומים פנו למזרח כמו הבמות שבתל מגידו והמקדש הכלקוליטי שבאתר עין גדי.¹

גם פתח המקדש בירושלים, ההיכל, האולם, העזרות, פתח הר הבית, שער שושן ופתחי בתי כנסת קדומים מפולשים למזרח. על כן "לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קודשי הקודשים" (ברכות נד ע"א). ומכאן אמרו "אין פותחין פתחי בית הכנסת אלא למזרח" (מדרש הגדול, במדבר ג, לב). מקובל שקיר המזרח בבתי הכנסת נועד למקום מושבם של אנשים מכובדים ומנהיגי הקהילה.

המזרח נזכר גם בהקשר של קרבנות. תחילת העבודה בשחיטת התמיד בהכרזת הממונה "צאו וראו... הרואה אומר ברקאי... האיר פני כל המזרח עד שבחברון" (מסכת תמיד פ"ג מ"ב). אור המזרח מתפשט ומחבר את ערי הקודש ירושלים וחברון שהן יסוד בתולדות עמנו - עיר האבות ועיר מלכות בית דויד, זיו של אור זה מאשר בבטחה, כי הגיע זמן השחיטה, ראשית העבודה היומית במקדש.

עוד מסופר שהלני המלכה תרמה מנורה למקדש, ובשעה שהחמה הייתה זורחת היו ניצוצות יוצאים ממנה והכול יודעין שהגיע זמן קריאת שמע (ראו יומא לז ע"ב, וגם תוספתא יומא פב', ג).

למזרח משמעות סמלית הקשורה גם בגאולה: מייסד העם העברי, אברהם, בא ממזרח, וכן המניע לשיבת ציון הראשונה, כורש מלך פרס, נאמר עליו: "מִי הָעִיר מִמְּזֶרְחַ צָדָק יִקְרָאֵהוּ לְרָגְלוֹ" (יש' מא: ב). ולסיום, שיבת ציון השנייה, אחרי אלפיים שנות גלות, ראשיתה בעליות הראשונות ממזרח אירופה שבאו בעקבות חזונו של הרצל. לשיבת העם בהמון לארצו בגאולה העתידית השלמה נאמר: "מִמְּזֶרְחַ אָבִיא וְרָעַךְ (אך גם) וּמִמְּעַרְבִי אֶקְבְּצֶךָ" (יש' מג: ה). "וכן באחרונה עתיד כוכב לעלות מן המזרח והוא כוכבו של משיח" (מדרש הגדול, במדבר כד, ט).

זכריה ישע-דורי

דוקטורנט במחלקה לתולדות ישראל

¹ עיינו ערך "מגידו" האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל כרך 3, 1992 עמ' 879, וערך "עין גדי", שם עמ' 1196-1197.